

DE MEGILLOT ALS SAMENHANGENDE VERZAMELING

Klaas Spronk

In het eerste artikel van een *Amsterdams Cahier* over een bepaald bijbelboek wordt doorgaans een overzicht van het recente onderzoek gegeven. Zouden we dat ook doen voor de in dit nummer te bestuderen boeken Ruth, Hooglied, Prediker, Klaagliederen en Ester, dan zou daarmee het hele cahier te vullen zijn. Wie behoefte heeft aan zo'n overzicht en bestand is tegen het gevoel van onmacht dat een onderzoeker daarbij kan bekruipen, heeft baat bij een recent artikel in het tijdschrift *Currents in Biblical Research*, zoals dat van Heath Thomas uit 2012 over Klaagliederen¹ en dat van Jennifer Matheny uit 2020 over Ruth². Men kan natuurlijk ook altijd terecht bij een van de in onverminderd hoog tempo verschijnende commentaren, zoals het recente commentaar op Ruth van Jeremy Schipper (2016)³, op Ruth en Ester van Kandy Queen-Sutherland (2016)⁴, op Prediker van Steward Weeks (2020 en 2022)⁵ of een degelijke studiegids zoals die op Klaagliederen van Jill Middlemas (2021)⁶. Een commentaar om naar uit te kijken is dat op het Hooglied van Wilfred Watson (in de serie *Historical Commentary on the Old Testament*), dat dit jaar zal worden gepubliceerd. Ook op het internet is natuurlijk wel het een en ander te vinden, zoals bijvoorbeeld de uitgebreide literatuurlijst van 'onze' Nico Riemersma over het boek Ruth.⁷

In deze bijdrage wil ik mij concentreren op een nieuwe en relatief onbekende benadering van de Megillot, namelijk als samenhangende verzameling. Daaraan vooraf gaat een kort overzicht over het ontstaan van die verzameling.

De verzameling van de feestrollen

Vijf boeken uit de Hebreeuwse Bijbel vormen samen de Megillot. De naam is ontleend aan het Hebreeuwse woord *megillah*, 'rol'. In de joodse traditie wordt daarmee vaak het boek Ester aangeduid, zoals dat gelezen werd op het feest dat bij het verhaal van Ester hoort: het Poerimfeest. Later werd het ook de aanduiding van vier andere boeken die verbonden zijn met joodse

¹ Heath A. Thomas, 'A Survey of Research on Lamentations (2002-2012)', *Currents in Biblical Research* 12 (2012), 8-38.

² Jennifer M. Matheny, 'Ruth in Recent Research', *Currents in Biblical Research* 19 (2020), 8-35.

³ Jeremy Schipper, *Ruth: A New Translation with Introduction and Commentary* (Anchor Yale Bible), New Haven 2016.

⁴ Kandy Queen-Sutherland, *Ruth & Esther* (Smyth & Helwys Bible Commentary), Macon 2016.

⁵ Stuart Weeks, Stuart, *A Critical and Exegetical Commentary on Ecclesiastes. Volume 1. Introduction and Commentary on Ecclesiastes 1.1-5.6* (ICC), London 2020; Stuart Weeks, *A Critical and Exegetical Commentary on Ecclesiastes. Volume 2. Commentary on Ecclesiastes 5.7-12.14* (ICC), London 2020.

⁶ Jill Middlemas, *Lamentations: An Introduction and Study Guide*, London 2021.

⁷ Nico Riemersma, 'Literatuurlijst – Ruth (update 2023-10-29)',

https://www.nicoriemersma.nl/storage/blog/Literatuurlijst_-_Ruth_update_2023-10-29.pdf.

feesten: Hooglied verbonden met Pesach, Ruth met het Wekenfeest, Klaagliederen met *Tisja Beav*, de gedenkdag voor de verwoesting van de Eerste en de Tweede Tempel, en Prediker met het Loofhuttenfeest. Samen vormen ze – in het meervoud – de *chamesh megillot*, de ‘vijf rollen’. Die vaste relatie met de feesten hebben deze boeken pas in de loop der eeuwen gekregen. Bij Ester was dat al vrij vroeg het geval, nog in de tijd van de Tweede Tempel. Bij de andere boeken gebeurde dat later. Als verzameling worden ze in de bronnen pas genoemd sinds de late middeleeuwen. Wat betreft de volgorde vinden we veel variatie. In de opsomming van de heilige boeken zoals we die vinden in tractaat Baba Bathra 14b van de Babylonische Talmud, worden Megillot niet als verzameling genoemd en vinden we de volgende opsomming van de Geschriften: Ruth – Psalmen – Job – Spreuken – Prediker – Hooglied – Klaagliederen – Daniël – Ester – Ezra – Nehemia – Kronieken. Waarschijnlijk is de plaats van Ruth voorafgaand aan de Psalmen ingegeven door chronologische overwegingen. Ruth wordt immers beschouwd als de overgrootmoeder van David, aan wie de meeste psalmen worden toegeschreven.

In de boekuitgaven zoals we die kennen uit de middeleeuwen zijn de Megillot doorgaans wel samengevoegd maar dan weer wel met verschillen in de volgorde. In de Codex Leningradensis, waarop de gebruikelijke tekstuitgave van de Hebreeuwse Bijbel is gebaseerd, staan ze in de volgorde: Ruth – Hooglied – Prediker – Klaagliederen – Ester. Ook hier is de traditionele chronologie bepalend. Zowel Hooglied als Prediker worden toegeschreven aan Salomo, waarbij Hooglied past bij jeugdige erotiek en Prediker bij bezadigde wijsheid van een oude man. Klaagliederen hoort bij de verwoesting van de tempel van Salomo en Ester bij het leven in de daarop volgende ballingschap. Daarnaast vinden we in sommige oude handschriften ook de volgorde die aansluit bij de liturgische feesten waaraan de rollen later zijn verbonden in hun jaarorde: Hooglied (Pesach in de lente, de eerste maand van het joodse jaar, Nisan) – Ruth (Wekenfeest, vijftig dagen later) – Klaagliederen (Gedenkdag van de tempel op de negende dag van de maand Av aan het eind van de zomer) – Prediker (Loofhuttenfeest in de herfst) – Ester (Poerim in de winter). Daarnaast vinden we in andere oude manuscripten ook nog andere varianten. Wie daarin geïnteresseerd is, kan terecht in het uitgebreide overzicht dat Roger Beckwith geeft in zijn boek *The Old Testament Canon of the New Testament Church* (1985).⁸

In de christelijke traditie zijn we vertrouwd met de volgorde die gebaseerd is op de oude Griekse vertaling, de Septuaginta. Die volgt niet de driedeling in Wet, Profeten en Geschriften, zoals die in de latere joodse traditie gebruikelijk is geworden, maar gebruikt voor alle boeken een chronologische indeling. Een verbinding met de joodse feesten was ook niet aan de orde, omdat die feesten niet allemaal door de christenen zijn overgenomen. Door de verbinding met de bijbelse chronologie zijn de later als Megillot aangeduide boeken nog verder uit elkaar geplaatst.

⁸ Roger Beckwith, *The Old Testament Canon of the New Testament Church and its Background in Early Judaism*, Grand Rapids 1985.

De sessies bij de SBL

De Megillot als verzameling is dus van relatief late datum en de volgorde van de boeken binnen die verzameling naar de volgorde van de feesten waarmee ze verbonden zijn, zoals die nu standaard is in joodse bijbels, stond ook nog lange tijd niet vast. Wat bezielde dan nu ruim tien jaar geleden twee Amerikaanse oudtestamentici, Amy Erickson en Bradley J. Embry, om bij het jaarlijkse grote congres van de *Society of Biblical Literature* een eigen aantal sessies speciaal aan de Megillot als verzameling te wijden? In zekere zin hing het wel in de lucht. Het sluit aan bij de canonieke benadering zoals Brevard Childs die introduceerde in zijn *Introduction to the Old Testament* uit 1979.⁹ Wat betreft de waarde hiervan voor de interpretatie van de Megillot was hij wel terughoudend. Hij ziet weinig samenhang in de Geschriften als derde deel van de joodse canon. En dat geldt zijns inziens ook voor de Megillot, gezien ook het hierboven genoemde feit dat deze verzameling van een relatief late datum is:

Even those subsections which do exhibit some degree of inner relationship, such as the five Megilloth, derive this unity from a post-Talmudic liturgical practice, and contribute little to the interpretation of the Hebrew text. (pp. 501-502)

Dat men er toch nader onderzoek naar ging verrichten, zal mede gestimuleerd zijn door het succes van het canonieke onderzoek naar de Psalmen en de Twaalf Profeten. De aandacht voor de bredere context van de individuele psalmen en de profetische boeken levert vaak interessante verbanden tussen de teksten op waardoor ze in een nieuw licht komen te staan. Ook wat betreft de Megillot was dat op zijn minst het proberen waard. Erickson en Embry vroegen collega's om bijdragen te leveren over de vraag wat de vijf boeken met elkaar verbindt. Daarbij gingen ze er kennelijk van uit dat dit meer is dan het feit dat zij gekoppeld zijn aan bepaalde feesten. Ze verwachtten dat er ook zinvolle zaken aan het licht zouden komen wat betreft hun rangorde en onderlinge verbanden en ook wat betreft de manier waarop de Megillot als verzameling hebben doorgewerkt in latere tradities. In de 'call for papers' voor de Annual Meeting van de SBL in 2013 werd het als volgt geformuleerd:

The new consultation 'Megilloth' is planning two sessions for the meeting in Baltimore, both of which will consist of invited papers only. The first session will address issues of unity as they pertain to the five books in the Megilloth, seeking to address not only the inclusion of the books in the canonical traditions of Judaism and Christianity, but also their arrangement and relationship to one another. To this end, we will invite papers that seek to explore linguistic or thematic elements that may unify the five scrolls. The second session will focus on the historical uses and influences of the Megilloth. We will invite papers that explore the impact that the five scrolls, both individually and as a group, have had on different communities, both Jewish and Christian and how these communities have treated the scrolls canonically. This session also seeks to address issues of reception in pre-modern and modern communities and how these interpretive acts inform contemporary understandings of the Megilloth.

⁹ Brevard Childs, *Introduction to the Old Testament as Scripture*, Philadelphia 1979.

Deze specifieke sessies over de Megillot zijn gehouden tot de conferentie in 2018. Een deel van de lezingen in de eerste twee jaren werd gepubliceerd in de bundel *Megilloth Studies: The Shape of Contemporary Scholarship* (2016) onder redactie van Brad Embry¹⁰ (eerder aangekondigd in het overzicht van het onderzoek in het artikel uit 2015 in *Currents in Biblical Research*, met samenvattingen van een aantal bijdragen, als *Issues in the Megilloth: The Shape of Current Scholarship*, geredigeerd door de genoemde twee organisatoren van de SBL sessies, dus behalve Embry ook Amy Erickson¹¹). Bij het onderstaande overzicht van de gehouden presentaties valt op dat er aanvankelijk veel aandacht besteed werd aan de onderlinge samenhang van de Megillot via de zoektocht naar overeenkomstige thema's. Van lieverlee ging men echter toch weer over op de bestudering van een van de boeken, soms in relatie tot een van de andere Megillot. Hieronder volgt nu een overzicht van de lezingen gehouden in de SBL sessies over de Megillot (de met * gemarkeerde lezingen zijn opgenomen in de bundel *Megilloth Studies*):

Baltimore 2013

- *Leonard Greenspoon, *Esther, Vashti, Ruth, and Naomi: Heroines and Humor in Megilloth*
- Jonathan Kaplan, *Eros and Affection in Early Rabbinic Interpretation of Song of Songs*
- Christian M.M. Brady, *The Liturgical Use of the Megilloth in Early Judaism and Its Effect on the Targumim.*
- Timothy James Stone, *The Formation and Shape of the Megilloth: Possibilities and Problems.*
- *Andrew R. Davis, *Ruth and Esther as the Thematic Frame of the Megilloth.*
- Judy Fentress-Williams, *Covenant as Ketubbah: A Dialogue between Ruth, Esther, and the Song of Songs.*
- Jennifer Koosed, *Wounded by Love: A Disabilities Reading of Lamentations and Song of Songs.*
- *Stuart D.E. Weeks, *Qoheleth and Solomon.*

San Diego 2014

- *Garrett Galvin, *The Megilloth and the Horizontal Dimension of the Hebrew Bible.*
- Megan Fullerton Strollo, *Initiative and Agency: Towards a Theology of the Megilloth.*
- *Denise Flanders, *Allusions in Lamentations to Deuteronomy 4; 28–32; and Leviticus 26.*
- Brittany N. Melton, *Aspects of Absence: A Dialogue on the Divine in the Megilloth.*
- *Timothy J. Stone, *The Macro-structure of the Megilloth.*
- *Orit Avnery, *Ruth and Esther: Two Women, Two Works, Two Worlds, One Challenge.*
- Mignon R. Jacobs, *Gendered Identity as Vehicle for Cultural Expectations.*
- *Janelle Peters, *Permanent and Temporary Ethnicity in the Esther Scroll.*
- *Mayer Gruber, *A Male Speaker's Obsession with the Feminine: The Strange Case of Lamentations 3.*

¹⁰ Bradley J. Embry, *Megilloth Studies: The Shape of Contemporary Scholarship*, Sheffield 2016.

¹¹ Amy Erickson & Andrew R. Davis, 'Recent Research on the Megilloth (Song of Songs, Ruth, Lamentations, Ecclesiastes, Esther)', *Currents in Biblical Research* 14 (2016), 298-318.

Eric W. Grossman, *Intertextuality in Esther: Evidence of a Hidden Plot, Political Program, and Polemic*.

San Antonio 2016

Brittany N. Melton, *The Ambiguous Divine in the Megilloth: A Challenge to Current Conceptualizations of Divine Presence and Absence in the Hebrew Bible*.

Jeremy Schipper, *Selective Representation and Narrative Ambiguity in the Book of Ruth*.

Jonathan Kaplan, *How Song of Songs Became a Divine Love Song: A New Proposal*.

Jacques van Ruiten, *The Kiss in the Song of Songs*.

Orit Avnery, *Song of Songs and the Garden of Eden*.

Chloe Sun, *The Interthematic Link of Death and Survival: Ecclesiastes among the Megilloth*¹²

Boston 2017

Davis Hankins, *What Is Qohelet's Problem?*

Andrew W. Litke, *Targum Song of Songs and the Immediacy of History*.

Samuel E. Balentine, *"Get Away! Impure! Get Away!" Defiled and Defiling Priests in Lamentations*.

Will Kynes, *Debating Suffering: The Voices of Lamentations Personified in Job's Dialogue*.

David A Lambert, *How to Construct an Interpretive Site: 'Jewish Seed' (Est 6:13) and the Book of Esther*.

Isaac Kalimi, *Esther, Ethics, and Martin Luther*.

Jo Carruthers, *The Art of Execution: Illustrations of the Death of Haman in the Megillah*.

Orit Avnery, *Esther: Tough Fighter or Terrified Princess?*

Denver 2018

Jennifer M. Matheny, *Ruth as a Voice of Canonical Answerability to Judges 19-21*.

Daniel Frese, *On Singing and/or Pruning: Song of Songs 2:12 Reconsidered*.

Mayer Gruber, *Brachylogous Merism and Gender in the Book of Lamentations*.

Jason M. H. Gaines, *But Queen Vashti Refused: The Book of Esther as a Test Case for Consent in Biblical Studies*.

Megan Fullerton Strollo, *Seeking a Comforter: The Megilloth and the Diversity of Thought in Second Temple Literature*.

Men kan het relatief korte bestaan van een aparte sessie over de Megillot en de toenemende toespitsing op de individuele boeken zien als aanwijzingen dat het onderzoek naar de onderlinge samenhang niet zoveel heeft opgeleverd als men aanvankelijk hoopte. Ook het feit dat één van de voortrekkers van het eerste uur, Amy Erickson, al snel lijkt te hebben afgehaakt wijst in die richting.

In dezelfde periode verscheen een bundel met vergelijkbaar onderzoek naar de Geschriften als derde onderdeel van de joodse canon: *The Shape of the Writings*, geredigeerd door Julius

¹² Zie ook haar artikel 'Ecclesiastes among the Megilloth: Death as the Interthematic Link', *Bulletin for Biblical Research* 27 (2017), 185-206.

Steinberg en Timothy Stone (2015).¹³ Opvallend is dat daarin nauwelijks aandacht besteed wordt aan de Megillot als verzameling. Ook de kritische respons aan het slot van John Barton en Tamara Cohn Eskenazi op de voorafgaande pogingen om betekenis te ontleen aan de plaats van de boeken binnen de canon liegt er niet om.

Nu is het ook binnen de bijbelwetenschap niet ongebruikelijk om vernieuwend onderzoek met een zekere argwaan te bekijken. Soms loont het echter de moeite om de eigen overtuigingen even los te laten en de moeite te nemen over de aanvankelijke aarzeling heen te stappen en wat mee te lopen op nog ongebaande wegen. Met een al snelle afwijzing doet men dit onderzoek en ook zichzelf als geïnteresseerd bijbellezer wellicht te kort. Het kan in ieder geval geen kwaad om de bekende teksten vanuit zo'n nieuw bijbels-theologisch perspectief te bekijken. Daarom zal ik in het vervolg aan een tweetal studies nader aandacht schenken. Het betreft onderzoek naar een mogelijke betekenis achter de structuur van de Megillot als samenhangende verzameling en een onderzoek naar het godsbeeld in de Megillot.

De structuur van de Megillot volgens Timothy Stone

Timothy Stone moet beschouwd worden als een van de voortrekkers van het onderzoek naar de samenhang van de Megillot. Hij is een leerling van Christopher Seitz, die op zijn beurt een leerling is van Brevard Childs; dus hij staat duidelijk in een traditie waarin aan de canon een belangrijke betekenis bij de interpretatie van bijbelboeken wordt toegekend. In 2010 promoveerde hij op een studie die in 2013 werd gepubliceerd onder de titel *The Compilational History of the Megilloth: Canon, Contoured Intertextuality and Meaning in the Writings*.¹⁴ Men vindt hem ook bij de sprekers in de bovengenoemde SBL sessies van 2013 en 2014. Zijn opvattingen heeft hij recent nog eens samengevat in de bundel *Canon Formation* (2023).¹⁵

Volgens Stone kan men ervan uitgaan dat er al in de eerste eeuw van onze jaartelling een vastomlijnde driedelige Hebreeuwse canon was. Weliswaar waren de boeken nog niet verzameld in één boek en ging het in de praktijk nog steeds om een verzameling losse rollen. Maar al in de periode vóór de middeleeuwse codices van Aleppo en Leningrad moeten ze in een weloverwogen volgorde zijn geplaatst. Dat geldt ook voor het derde deel, de Ketuvim of Geschriften. Wat betreft de Megillot als onderdeel daarvan waren er, zoals hierboven al aangeduid, verschillen tussen met name de chronologische volgorde (zoals in de Codex Leningradensis) en de liturgische volgorde (zoals aangegeven in de Talmud). Volgens Stone is de eerstgenoemde, zoals we die dus ook aantreffen in de moderne uitgave van de *BHQ*, de oudste. Die volgorde (Ruth – Hooglied – Prediker – Klaagliederen – Ester) is vervolgens te gebruiken als een sleutel voor de uitleg. Om te beginnen geeft die aan dat de Megillot het hart

¹³ Julius Steinberg & Timothy J. Stone (eds), *The Shape of the Writings* (Siphrut), Winona Lake 2015.

¹⁴ Timothy Stone, *The Compilational History of the Megilloth: Canon, Contoured Intertextuality and Meaning in the Writings* (FAT, 2), Tübingen 2013.

¹⁵ Timothy Stone, 'The Macro-Structure of the Megilloth', in: W. Edward Glenny & Darian R. Lockett (eds), *Canon Formation: Tracing the Role of Sub-Collections in the Biblical Canon*, London 2023, 159-166.

van de Ketuvim vormen. Ruth is namelijk nauw verbonden aan het voorafgaande boek Spreuken, omdat het verhaal van Ruth gezien kan worden als de illustratie van de ‘sterke vrouw’ zoals die wordt beschreven aan het slot van Spreuken. Aan de andere kant is het verhaal van Ester zoals zich dat afspeelt aan het hof van de koning van de Perzen verbonden met het verhaal in Daniël 1-6 over Daniël aan het hof van de koning van de Babyloniërs. Binnen de Megillot zelf ziet Stone een concentrische structuur: A-B-C-B'-A'. Ruth (A) en Ester (A') zijn met elkaar te verbinden als verhalen met een vrouw als hoofdrolspeler met een verhaallijn van tragedie naar happy end. Hooglied (B) en Klaagliederen (B') zijn aan elkaar te verbinden door de overeenkomsten in lengte, poëtisch gehalte en de vrouwelijke stem te midden van de mannen. Het boek Prediker neemt in het midden een geheel eigen plaats in, waarbij opvalt dat de vrouwelijke stem juist geheel ontbreekt.

De theorie van Stone heeft verschillende reacties opgeroepen, van instemmend, zoals in de besprekingen door Ashley Lyon (2014)¹⁶ en Brittany Melton (2015)¹⁷, licht kritisch (Beat Weber 2014)¹⁸ tot sterk afkeurend (Michael Moore 2015)¹⁹. In haar recente commentaar op Ruth en Ester neemt Kandy Queen-Sutherland de indeling en uitleg van Stone over.²⁰ Maar het blijkt ook mogelijk om binnen een canonieke benadering de vijf boeken op een heel andere manier met elkaar te verbinden, zoals blijkt uit het recente commentaar van Jeanette Mathews (2023). Volgens haar zijn ze op de volgende manier aan elkaar gelinkt: ²¹

As a collection these scrolls inform each other and form linkages with each other. When we read the Song of Songs with its sexually explicit love poems prior to the scroll of Ruth, we are primed to view the ambiguous action at the threshing floor in the third chapter of Ruth as having an intimate quality. The scroll of Ruth ends with a celebration of birth that brings new life and hope to widows, and the scroll of Lamentations begins with the mourning cry of the city envisaged as a widow seeing the death of her children. The questioning of God's justice in Lamentations is continued in the sceptical view expressed by the author of Ecclesiastes – that God is uninterested in human affairs. The contrary exhortation to enjoy life by feasting and drinking also found in Ecclesiastes becomes a prominent motif in Esther, which records no less than seven drinking parties. The Song of Songs and Esther bookend the collection and share the distinction of not once referring to God. And as we will see, although the other three scrolls mention the name of God, God does not speak directly in *any* of the five scrolls. This give us an overarching theological framework for reading the Megillot, suggesting that human experience is the key theme in the collection.

¹⁶ Ashley E. Lyon, ‘Book Review: Timothy J. Stone, *The Compilational History of the Megillot*’, *Religion & Theology* 21 (2014), 398-401.

¹⁷ Brittany N. Melton, ‘Book Review: Timothy J. Stone, *The Compilational History of the Megillot*’, *The Journal of Theological Studies* 66 (2015), 716-718.

¹⁸ Beat Weber, ‘Book Review: Timothy J. Stone, *The Compilational History of the Megillot*’, *OTE* 27 (2014), 1182-1185.

¹⁹ Michael S. Moore, ‘Book Review: Timothy J. Stone, *The Compilational History of the Megillot*’, *Catholic Biblical Quarterly* 77 (2015), 160-161.

²⁰ Queen-Sutherland, *Ruth & Esther*, 3-5.

²¹ Jeanette Mathews, *Reading the Megillot: A Literary and Theological Commentary*, Macon 2023, 5.

De verschillen tussen de conclusies van Stone en Mathews laten zien dat er wel heel veel interpretatieve speelruimte is en dus veel risico op inlegkunde. Men kan het ook positief zien: door de vergelijking van de boeken met elkaar lichten soms verrassende aspecten op. Het moge daarbij ook wel duidelijk zijn dat men voorzichtig moet zijn om hierin de oorspronkelijke bedoeling van de schrijver te vinden.

Het godsbeeld van de Megillot volgens Brittany Melton

De bijdragen van Brittany Melton aan de SBL sessies in 2014 en 2016 waren een opmaat voor haar dissertatie in 2017 bij Katherine Dell in Cambridge.²² Haar onderzoek naar het godsbeeld in de Megillot sluit aan bij het vaak genoemde fenomeen dat in de Hebreeuwse Bijbel in twee boeken een directe verwijzing naar God ontbreekt, namelijk in Hooglied en Ester. Is het toeval dat die boeken beide tot de Megillot behoren? Ze is het in ieder geval niet eens met Richard Elliot Friedman die in zijn boek *The Disappearance of God* (1995)²³ beweert dat dit zwijgen over God past in een patroon binnen de Hebreeuwse Bijbel waarbij God steeds meer terug treedt. Daarbij baseert hij zich juist ook op de driedelige joodse canon. Volgens Melton ligt het allemaal veel genuanceerder. Zoals de ondertitel van haar studie al aangeeft, moet men veel meer rekenen met een ambiguïteit van afwezigheid en aanwezigheid. Ook al wordt God niet expliciet genoemd, dan nog kan men zich voorstellen dat hij achter de schermen actief is. Dat lijkt met name het geval te zijn in het boek Ester. Het bezingen van de liefde tussen man en vrouw in het Hooglied is in latere tradities vaak uitgelegd als beeldspraak voor de relatie tussen God en de mens. Dit zou wel eens dicht bij de oorspronkelijke boodschap van het boek kunnen liggen. Volgens Melton wordt de ambiguïteit wat betreft Gods afwezigheid en aanwezigheid duidelijk in dialogen tussen de verschillende Megillot. Zo beschrijft ze achtereenvolgens de dialoog tussen Hooglied en Ester over de afwezigheid van God in de tekst, de dialoog tussen Klaagliederen en Ruth over verlaten worden door God, de dialoog tussen Prediker, Ruth en Klaagliederen over ‘God-talk’, de dialoog tussen Klaagliederen en Hooglied over ‘the Edenic presence of God’, dialogen tussen Ruth en Prediker en tussen Ruth en Ester over goddelijke voorzienigheid, en de dialoog tussen Prediker en Klaagliederen over het zwijgen van God.

In haar bijdrage aan een bundel over de intertekstuele lezing van Klaagliederen (2021)²⁴ voegt Melton hier nog aan toe dat een dialogische lezing van de Megillot een verband aan het licht brengt tussen het op de voorgrond treden van vrouwen en God die naar de achtergrond verdwenen lijkt te zijn. Ze brengt dat in verband met Israël dat zichzelf ziet als kwetsbaar en gemarginaliseerd en zich als zodanig identificeert met de vrouwelijke stem in een door mannen gedomineerde samenleving.

²² Brittany N. Melton, *Where Is God in the Megilloth? A Dialogue on the Ambiguity of Divine Presence and Absence* (OTS, 73), Leiden 2018.

²³ Richard E. Friedman, *The Disappearance of God: A Divine Mystery*, New York 1995.

²⁴ Brittany N. Melton, ‘Conspicuous Females and an Inconspicuous God: The Distinctive Characterization of Women and God in the *Megilloth*’, in: Heath A. Thomas & Brittany N. Melton (eds), *Reading Lamentations Intertextually* (LHB/OTS, 714), London (etc.) 2021, 193-203.

Het boek van Melton is over het algemeen positief ontvangen, zoals blijkt uit onder andere de besprekingen van John Barton (2020)²⁵ en Aaron Koller (2019).²⁶ Daarbij moet wel worden opgemerkt dat zij minder gecharmeerd zijn van de theorie betreffende de Megillot als samenhangende verzameling. Barton is nog redelijk mild als hij opmerkt dat het vooral gezien moet worden als een interessant experiment:

the approach here is not in any sense diachronic or historical, so that questions of origin or composition would be relevant, but entirely synchronic or literary, resting simply on taking these five books as an interesting collection and setting them in dialogue with each other—different groupings, we might say, are available, but let’s look at these five important texts as though they were related. (p. 307)

Koller is wat minder diplomatiek. De hele theorie over de Megillot als betekenisvolle eenheid doet volgens hem afbreuk aan haar op zich zelf beschouwd zinvolle onderzoek. Koller ziet geen enkel bewijs dat binnen de Joodse gemeenschap in een vroeg stadium en ook niet later de Megillot een ideologische of tekstuele eenheid hebben gevormd. Het enige wat we weten is wat hierboven is samengevat over de samenvoeging en de volgorde van deze boeken.

None of this, as far as I can tell, justifies there being scholarly studies of the Megilloth as a unit. Commentary series may have whatever idiosyncratic combinations they wish, for reasons of space or other, but that is not the issue at hand. These new studies proclaim the value in studying the Megilloth as a unit, justified through vague hand-waving at the notion of reception history is unconvincing, though, and undercuts the value of the enterprise. (p. 4)

Terecht merkt Koller op dat het in het geval van het onderzoek naar Gods afwezigheid ook zinvol of misschien zelfs zinvoller zou zijn om de dialoog aan te gaan tussen Klaagliederen en een boek als Ezechiël. Het is jammer dat dit niet gebeurt, omdat Ezechiël nu eenmaal niet tot de Megillot behoort. Het antwoord op deze aantijging ligt dan ook wel weer voor de hand en is zelfs al gegeven in de mede door Melton geredigeerde genoemde bundel over de intertekstuele lezing van Klaagliederen, omdat daarin ook een hoofdstuk met juist de genoemde dialoog tussen Klaagliederen en Ezechiël is opgenomen.

Conclusie

In een eerder nummer van de *Amsterdamse Cahiers*, over Hosea, schreef ik iets over het onderzoek naar de samenhang tussen de Twaalf Profeten.²⁷ Later deed ik dat nog eens in verband met

²⁵ John Barton, ‘Review of Brittany Melton, *Where is God in the Megilloth?*’, *The Journal of Theological Studies* 71 (2020), 307-309.

²⁶ Aaron Koller, ‘Review of Brittany Melton, *Where is God in the Megilloth?*’, *Review of Biblical Literature* 04/2019.

²⁷ Klaas Spronk, ‘Hosea als onderdeel van de twaalf kleine profeten’, *ACEBT* 17 (1999), 23-35.

Nahum (2009).²⁸ Zoals aan het begin werd opgemerkt ligt het onderzoek naar de samenhang tussen de Megillot in dezelfde lijn. Het loopt ook hetzelfde risico, zoals ik dat al noemde bij het onderzoek naar de samenhang tussen de Twaalf Profeten, namelijk dat het al te schematisch wordt. Min of meer toevallige overeenkomsten worden dan gepromoveerd tot sleutelteksten. Bepaalde verwachtingspatronen kunnen aan de tekst worden opgelegd in plaats van dat ze uit de tekst zelf voortkomen. Dat neemt niet weg dat het heel zinvol kan zijn om bepaalde boeken met een vergelijkbare thematiek met elkaar te vergelijken. Dat kan bijbels-theologisch interessante lijnen opleveren. Met speculaties over het ontstaan van de verschillende boeken en de zin van de verzameling en haar volgorde moet men dan wel voorzichtig zijn. Dat geldt voor de Megillot des te meer omdat die verzameling pas laat tot stand kwam. Wat betreft de volgorde is de koppeling aan de feesten de meest voor de hand liggende. De belangrijkste winst van deze benadering lijkt me niet te zijn dat ze ons helpt grotere verbanden te zien, maar veeleer dat ze ons uitnodigt om met nieuwe ogen naar de individuele teksten te kijken.

²⁸ Klaas Spronk, 'Jonah, Nahum, and the Book of the Twelve: A Response to Jakob Wöhrle', *Journal of Hebrew Scriptures* 9 (2009), article 8.